

Olsztyn, 1 lipca 2024 r.

Dr hab. Urszula Bartnikowska, prof. UWM
Katedra Pedagogiki Specjalnej i Resocjalizacji
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Warmińsko – Mazurski w Olsztynie

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Oktawii Zalewskiej

**pt. *Poczucie sensu życia a wybrane zasoby osobiste wychowanków pieczy
zastępczej stojących u progu usamodzielnienia***

napisanej pod kierunkiem

dr hab. Danuty Wosik-Kawala, prof. UMCS

Ocena ogólna rozprawy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska przygotowana przez Panią Magister Oktawię Zalewską jest opracowaniem, które pozytywnie i wysoko oceniam. Generalnie Autorka dysertacji wykazuje się bardzo dobrą orientacją w tematyce, którą praca prezentuje. Problematyka jest niezwykle interesująca, porusza ważny i nadal aktualny problem związany ze szczególnym momentem w życiu każdego młodego człowieka, a mianowicie usamodzielnianiem się, a dodatkowo obejmuje wyjątkowo wrażliwą grupę badawczą, czyli wychowanków pieczy zastępczej (instytucjonalnej i rodzinnej).

Pani Oktawia Zalewska pokazuje, że zna bardzo dobrze obszar, w którym porusza się badawczo. To pozwoliło Jej dobrać problematykę nie tylko ciekawą poznawczo, ale też istotną z praktycznego punktu widzenia. Praca miała więc szansę pokazać zarówno specyfikę badanego obszaru (piecza zastępcza), jak i ukazać kierunki możliwych zmian, udoskonaleń tego środowiska, a tym samym wykracza poza teoretyczny wymiar stając się inspiracją do zmian praktyki wspierania młodzieży dorastającej i osiągnącej pełnoletniość oraz niezależność w czasie przebywania poza rodzinami biologicznymi.

Struktura i zawartość treściowa rozprawy

Struktura pracy jest jasna, logiczna i jednocześnie typowa dla prac badawczych obszaru nauk społecznych. Całość podzielona została na sześć rozdziałów poprzedzonych wstępem. Trzy pierwsze rozdziały tworzą część teoretyczną obejmując: 1) Problematykę sensu życia, 2) Wybrane zasoby osobiste wychowanków pieczy zastępczej, 3) Współczesną pieczę zastępczą w Polsce. Czwarty rozdział prezentuje metodologię badań własnych, natomiast piąty wyniki przeprowadzonych badań. Całość kończą spisy bibliografii, tabel i wykresów oraz aneksy zawierające arkusze wykorzystanych narzędzi badawczych.

Ocena merytoryczna poszczególnych części rozprawy

Autorka rozpoczyna od wyjaśnienia kluczowego pojęcia, a mianowicie problematykę sensu życia. Prezentując teoretycznie to pojęcie sięga do poczucia sensu życia w różnych obszarach, ukazuje korzenie tego pojęcia, chronologicznie przechodząc przez zmiany w jego definiowaniu. Z tej części można poznać, jak sens życia pojmowali starożytni filozofowie, jak była ona widziana z religijnego punktu widzenia (starotestamentowego i chrześcijańskiego) oraz jak ta problematyka była i jest przedstawiana w nauce, czyli głównie na gruncie psychologii. To ostatnie ukazuje też zmiany w tendencjach oraz zahaczenie o grunt pedagogiczny, ukazując pojęcie sensu życia w połączeniu z oddziaływaniami wychowawczymi otoczenia. Mamy tu zatem spojrzenie filozoficzne, religijne, psychologiczne – całe spektrum możliwości. To czego mi osobiście brakuje w tej części, to autorskich podsumowań i ukazania, co Pani Mgr Oktawia Zalewska wzięła z tych różnych punktów widzenia jako inspirację do swojej dalszej pracy badawczej lub w jaki sposób tak szerokie przestudiowanie tej problematyki przyczyniło się do powstania koncepcji badań, a w efekcie do napisania rozprawy.

Drugi rozdział teoretyczny opisuje kilka ważnych zagadnień, które jednocześnie w dalszej pracy są badanymi zmiennymi, a należą do nich zasoby osobiste, wśród których Autorka uwzględnia: prężność psychiczną, radzenie sobie ze stresem, poczucie własnej skuteczności i samoocenę. Wszystkie te podrozdziały Mgr Oktawia Zalewska rozpoczyna od wyjaśnienia danego terminu, próby dokładnego zdefiniowania go oraz przedstawienia zmian w postrzeganiu na przestrzeni lat, albo zmianę danej cechy/zasobu wraz z wiekiem człowieka. Tylko w niektórych momentach Oktawia Zalewska odwołuje się do przeprowadzonych w tym temacie badań, a jak to robi, np. w przypadku poczucia własnej skuteczności, czyli odwołuje się do

badania i to w obszarze pieczy zastępczej, to nie zdradza szczegółów badania, co pozostawia pewien niedosyt. Jednak szanuję decyzję Autorki ze względu na to, że w dalszej części wykazuje się bardzo dobrą znajomością badań z omawianych w tym rozdziale zakresów.

Ostatni rozdział teoretyczny przybliży problematykę pieczy zastępczej w Polsce. Został on oparty nie tylko o dostępną literaturę, ale też Autorka przeanalizowała akty prawne dotyczące tego tematu. Pojawia się tutaj opis aktualnego stanu prawnego w Polsce, w tym definicje i opis: 1) systemu pieczy zastępczej, 2) deinstytucjonalizacji, 3) pieczy zastępczej rodzinnej, 4) pieczy zastępczej instytucjonalnej. Poza tym omówione zostały funkcje i zadania rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej, jak również kwalifikacje osób dorosłych zaangażowanych w pieczę zastępczą. Kolejny podrozdział jest kluczowy ze względu na podjęte badania, a dotyczy procesu usamodzielniania wychowanków pieczy zastępczej. Pani Oktawia Zalewska poza prezentacją problematyki demaskuje słabe strony tego procesu. Rozdział ten mógłby być wzbogacony o statystyki, które ukazałyby skalę badanego przez Autorkę dysertacji problemu.

Generalnie rozdziały te mają zwartą strukturę, są spójne, zawierają przemyślane treści, oparte zostały o właściwie dobraną literaturę przedmiotu. Pokazują orientację Autorki w podjętej problematyce badawczej. Mankamentem, który pojawia się w tej części jest powoływanie się na literaturę za pośrednictwem innego autora zamiast sięgnąć do źródła (np. na s. 31, 32, 44). To może nieświadomie przyczyniać się do powstawania niedomówień lub przekłamań.

Następny rozdział to rozdział metodologiczny. Został w nim określony cel, problem główny i problemy szczegółowe. Hipotezy zostały postawione do części problemów, do czego Autorka miała prawo i co uzasadniła, jednak słabym punktem jest to, że nie oznaczyła, która hipoteza odpowiada konkretnemu problemowi. Dopiero na końcu pojawia się wyjaśnienie: „Do pytania o charakterze eksploracyjnym (tu: pytanie 1) zgodnie z założeniami metodologicznymi, nie postawiono hipotez” (s. 61). Gdyby to stwierdzenie pojawiło się na początku, łatwiej byłoby zrozumieć zamysł Autorki. Hipotezy zostały bardzo dobrze osadzone w literaturze przedmiotu, co jest mocną stroną tego fragmentu. Kolejny podrozdział zawiera opis wybranych metod i technik badawczych. Jest to bardzo czytelna część. W rozdziale 4.3 zostały przedstawione zastosowane narzędzia badawcze. Na szczególną uwagę zasługuje opis stworzonego na potrzeby podjętych badań narzędzia: Autorska Skala Poczucia Sensu Życia. Pani Magister Oktawia Zalewska bardzo szczegółowo opisuje kolejne działania zmierzające do uczynienia skali narzędziem o odpowiednich właściwościach psychometrycznych, rzetelnym, trafnym.

Poza tą skalą Autorka szczegółowo opisała inne wykorzystane narzędzia: Skalę Pomiaru Prężności – SPP – 18 (N. Ogińskiej-Bulik i Z. Juczyńskiego), Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych – CISS (N.S. Endler, J.D.A. Paker, w polskiej wersji adaptacji J. Strelau, A. Jaworowska, K. Wrześniewski, P. Szczepaniak), Skalę Uogólnionej Własnej Skuteczności – GSES (R. Schwarzer, M. Jerusalem, Z. Juczyński), Skalę Samooceny – SES M. Rosenberga (w polskiej adaptacji – J. Dzwonkowska, K. Lachowicz-Tabaczek, M. Łaguna). Wielość zastosowanych narzędzi oraz przemyślany sposób ich dobrania to niewątpliwie mocna strona pracy. Opisy te są bardzo szczegółowe i wyczerpujące, zawierają również opisy ich trafności, procedurę przeprowadzania badania danym narzędziem, sposoby analizowania otrzymanych wyników surowych itp.

Organizacja badań ukazuje trud Oktawii Zalewskiej włożony w dotarcie do jak największej grupy badawczej – wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej będących u progu dorosłości, czyli tuż przed momentem usamodzielniania. Natomiast w ostatnim z podrozdziałów w rozdziale metodologicznym opisano zastosowane analizy statystyczne.

Rozdział piąty jest kluczowy dla całej pracy, ponieważ przedstawia wyniki przeprowadzonych badań. Autorka w rzetelny sposób prezentuje efekty przeprowadzonych badań, stosując wykresy, tabele i opisy wyników. Kolejno prezentowane są wyniki zastosowania poszczególnych skal. W podrozdziale 5.6 Pani Oktawia Zalewska przechodzi do ukazania zależności między zmiennymi. Są to kluczowe fragmenty pracy, na podstawie których można bardziej szczegółowo poznać funkcjonowanie badanej grupy wychowanków pieczy zastępczej. Na szczególną uwagę zasługuje ostatni z podrozdziałów w rozdziale badawczym, w którym Magister Oktawia Zalewska tworzy autorską typologię wychowanków pieczy zastępczej stojących u progu usamodzielniania. Do stworzenia typologii wykorzystała wyniki badań ze szczególnym uwzględnieniem wyników autorskiej Skali Poczucia Sensu Życia i wybranych zasobów osobistych. Na podstawie analiz wyodrębniła cztery typy wychowanków oraz przedstawiła ich charakterystykę. Jest to bez wątpienia nowatorski efekt przeprowadzonych badań. Podrozdział ten wnosi nową wiedzę na temat możliwych wzorców funkcjonowania wychowanków pieczy zastępczej.

Podsumowanie i dyskusja wyników pracy jest napisana na bardzo wysokim poziomie. Obejmuje ona nie tylko podsumowanie własnych badań, ale też zestawienie ich z badaniami innych autorów, z wiedzą z różnych zakresów, a także własne refleksje Autorki. Jest to godny podkreślenia zabieg. W tej części Autorka odnosi się do postawionych hipotez i – prezentując

skrótowo wyniki badań własnych – czyni podsumowania. Część ta jest interesująca i bogata w treści. Wypełnia ona niedosyt, który pozostawia część teoretyczna skrótowo traktując przedstawiane zagadnienia. W tym podrozdziale Oktawia Zalewska pokazuje, że zna doskonale wyniki badań dotyczących poczucia sensu życia i zasobów osobistych, w tym prężności, radzenia sobie ze stresem, poczucia własnej skuteczności i samooceny, ze szczególnym uwzględnieniem badań prowadzonych wśród wychowanków pieczy zastępczej.

Całość wieńczą implikacje praktyczne wynikające z badań. Jest to cenna część, ponieważ pokazuje, że badania nie były czysto teoretycznym dociekaniami, ale znajdują zastosowania w praktyce pedagogicznej i psychologicznej. Większość z postawionych siedmiu wniosków i implikacji praktycznych przyjmuję bez zastrzeżeń, choć nie wszystkie wynikają wprost z przeprowadzonych badań – część to wyraz refleksji Mgr Oktawii Zalewskiej nad realiami polskiej pieczy zastępczej (punkt 5 i 6). Z jednym nie zgadzam się. Jest to punkt 5, w którym Autorka formułuje, jako implikację: „zadanie kształtowania u dzieci i młodzieży pozytywnego obrazu placówek opiekuńczo-wychowawczych, które są coraz bardziej kameralne i rodzinne powinno wynikać z podejmowanych działań o charakterze legislacyjno-organizacyjnym”. Odczytuję te słowa jako zadanie podejmowania działań legislacyjno-organizacyjnych skierowanych na kształtowanie u wychowanków pozytywnego obrazu placówek. W mojej ocenie kształtowanie pozytywnego obrazu może (i powinno) wynikać bezpośrednio z doświadczeń dzieci i młodzieży. Postulowałabym raczej zadbanie o jakość funkcjonowania placówek, poczucie bezpieczeństwa wychowanków, oferowanie możliwości ich wszechstronnego rozwoju, dostarczanie licznych źródeł pozytywnych doświadczeń życiowych, zaspokajanie potrzeb, stawianie adekwatnych do możliwości wyzwań itp., a pozytywne nastawienie samo się pojawi jako efekt „uboczny”. A skoro pojawił się postulat udoskonalania instytucjonalnej pieczy zastępczej, to zabrakło mi postulatu dotyczącego rozwijania rodzinnej pieczy zastępczej, np. poprzez pozyskiwanie nowych kompetentnych i zaangażowanych kandydatów, zmianę polityki państwa, by młodzież pozbawiona opieki rodziców biologicznych mogła wychowywać się w środowisku jak najbardziej przypominającym naturalne.

W pracy można by było pokusić się o wskazanie postulatów i kierunków dalszych badań, dzięki którym jeszcze głębiej można by było poznać tę problematykę, poszukać wyjaśnień i dalszych dróg rozwoju.

Wykorzystana literatura

Bibliografia w recenzowanej dysertacji jest bardzo obszerna. Znajduje się na stronach 177-200 i zawiera zarówno artykuły naukowe, jak i akty prawne oraz raporty. Bibliografia wskazuje nie tylko polskie źródła, ale też anglojęzyczne. Literatura, z której korzystała Autorka jest trafnie dobrana, aktualna i prawidłowo wykorzystana. Drobnym uchybieniem, o którym wspominałam jest powoływanie się w kilku miejscach przez Panią Magister na czyjeś słowa przetworzone przez innego autora, co w rozprawie doktorskiej raczej nie powinno mieć miejsca.

Formalna strona rozprawy

Recenzowana praca doktorska została napisana z dużą dbałością o stronę językową, poprawność terminologiczną i czytelność prezentowanych treści. Wszystkie tytuły rozdziałów i podrozdziałów odpowiadają prezentowanym w nich zawartościom i pojawiają się w kolejności ułatwiającej poznawanie prezentowanej rozprawy. W części badawczej liczne wykresy i tabele pokazują przebieg procesu statystycznej analizy danych. Bibliografia została przygotowana z dbałością o szczegóły i ułatwienie orientacji w niej (podział na akty prawne, literaturę oraz raporty).

Podsumowanie

Podsumowując mogę stwierdzić i powtórzyć, że Pani Mgr Oktawia Zalewska podjęła się wykonania badań w obszarze ważnym i wrażliwym, jednocześnie nadal poszukującym odpowiedzi na liczne stawiane pytania o możliwość wspierania młodych ludzi opuszczających pieczę zastępczą. Autorka potrafiła namierzyć istotny problem badawczy, prawidłowo go sformułować, przeszukać dostępną literaturę w celu zgłębienia problematyki, zaplanować proces badawczy, postawić problemy i hipotezy, a następnie przeprowadzić badania i odpowiedzieć na problemy badawcze oraz zweryfikować hipotezy. Co więcej, zestawiała wyniki własnych badań z dostępnymi wynikami w pokrewnych obszarach, a także wysnuła własne refleksje w tym temacie oraz na podstawie wyników badań określiła implikacje dla praktyki w obszarze pieczy zastępczej.

Uwagi końcowe i konkluzja

Rozprawa poddana recenzji jest podstawą ubiegania się o stopień naukowy doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika. Praca rozwiązuje oryginalny problem naukowy, jest wartościowa pod względem merytorycznym i badawczym, rzetelnie przedstawia wszystkie podjęte przez Autorkę kroki i wyniki dociekań badawczych. Mając na uwadze wymogi określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023 poz. 742 późn. zm.) stwierdzam, że dysertacja spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim i oceniam ją pozytywnie.

Wnoszę o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie Mgr Oktawii Zalewskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Olsztyn, 1 lipca 2024 r.

Urszula Bartnikowska

(Faint red stamp and handwritten mark)
Dyrektor Instytutu
Prof. dr hab. sędziwa Bartnikowska